

نشست تخصصی با عنوان «سرشماری جمعیت در دوره قاجار» به همراه معرفی و نقد کتاب «جغرافیا و عدد نفوس اهالی مملکت کرمان»

در این نشست اهمیت اسناد جمعیت شناسی و سرشماری دوره قاجار بررسی خواهد شد. اهمیت این موضوع در این است که پژوهشگران تاریخ به دلیل کمبود منابع موثق، کمتر به موضوعات مربوط به جمعیت‌شناسی تاریخی می‌پردازند و محدود پژوهش‌هایی هم که در خلال سایر موضوعات به جمعیت و سرشماری پرداخته‌اند، غالباً بر اساس آمار تخمینی و غیرموثق سیاحان و ماموران سیاسی داخلی و خارجی نوشته شده‌اند. در نتیجه این وضعیت، اسناد سرشماری مربوط به دوره قاجار بسیار حائز اهمیت هستند و می‌توانند زوایای پنهان تاریخ اجتماعی و اقتصادی این دوره را روشن کنند. همچنین در این نشست به موضوع مهم «علل بی‌توجهی به سرشماری در دوره قاجار» نیز مورد بحث قرار می‌گیرد. طبق اطلاعاتی که در دست است، آغاز سرشماری دولتی جمعیت به دوران قاجار و ناصرالدین‌شاه باز می‌گردد. هر چند به نظر می‌رسد فکر سرشماری پیشتر، در دوران حکومت فتح‌علی‌شاه مورد توجه قرار گرفته باشد، ولی در نهایت در دوره ناصرالدین‌شاه این برنامه اجرا شده است. برخی ضعف در ساختار سیاسی حاکم بر ایران را عامل نبود یک سرشماری دقیق از جمعیت ایران دانسته است. به باور برخی نیز حکام محلی علاقه‌ای به سرشماری دولتی نداشته‌اند، چرا که با سرشماری دیگر نمی‌توانسته‌اند سهم بیشتری از مالیات‌ها را به خود اختصاص دهند.

در نهایت ضمن معرفی کتاب جدیدی با موضوع سرشماری در دوره قاجار، نقاط ضعف و قوت این کتاب توسط متخصصان مدعو مورد بررسی قرار می‌گیرد.

معرفی کتاب جغرافیا و عدد نفوس اهالی مملکت کرمان

این کتاب تصحیح کتابچه‌ای است که به دستور میرزا یوسف خان مستوفی‌الممالک در سال ۱۳۰۰ قمری در زمان حکومت عبدالحمید میرزا ناصرالدوله در کرمان توسط عبدالحسین سررشته‌دار تالیف شده است. تنها یک نسخه این کتابچه وجود دارد که آن هم در آرشیو ملی ایران نگهداری می‌شود. مشخصات ظاهری نسخه به صورت مختصر به شرح زیر است:

- **جلد:** چرمی سوخت، سبز تیره، دارای جدول کشی و ترنج و لچکی‌های گل و برگ با اندازه ۲۱ × ۳۳ سانتی‌متر.
 - **کاغذ:** نسخه فرنگی ساخت انگلیس، دارای آبی واتر مارک علامت تاج و صلیب به تاریخ ۱۸۸۰ میلادی.
- ۵۴ برگ (۱۰۷ صفحه).

- خط: سیاق و شکسته نستعلیق.

همانطور که از عنوان «جغرافیا و عدد نفوس اهالی مملکت کرمان» پیداست، این کتابچه شرح جغرافیا و آماری از جمعیت ساکنان ایالت کرمان است. نویسنده براساس دستورالعمل سال ۱۲۷۷ قمری، ابتدا شهر کرمان و در ادامه بلوک‌های تابع این شهر را از نظر جغرافیای طبیعی، انسانی و جمعیتی معرفی کرده است. اهمیت این کتابچه در کامل بودن آن نسبت به سایر سرشماری‌های دوره قاجار است. به این معنی که در این سرشماری تنها شمار ابنیه و جمعیت مورد توجه نیست، بلکه کشاورزی، وضعیت جغرافیایی، صادرات، راه‌ها، تنوع جانوری و گیاهی، معادن، اماکن مذهبی و زیرساختهای بهداشتی و اقتصادی هر شهر و روستا معرفی شده و اطلاعات منحصرفردی برای نگارش تاریخ اقتصادی و اجتماعی در خود دارد.